

Олена Попова

РОЛЬ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Проблема формування національної ідентичності України стає чи не визначальною в сучасному вітчизняному суспільному житті. В умовах гібридної російської агресії та повзучої експансії панросійській ідентичності на терени країни, наша держава має сформувати власну політику української національної ідентичності, яка повинна втілюватися в системі освіти та виховання молоді. У цьому контексті варто дослухатися до думки про пріоритетність освіти як найважливішого чинника розбудови сучасної української ідентичності, яка виступає основою національного розвитку й національної безпеки. Саме освітяни є найбільш широкою верствою, яка впроваджує державну політику ідентичності.

Сучасна українська дослідниця Н. Пелагеша визначає політику ідентичності як систему цілей і заходів, здійснюваних суб'єктом реалізації політики задля створення таких умов, за яких особа ідентифікувала б себе з національною державою та/або з відповідним наддержавним утворенням. Оскільки ідентичність є ситуативною та контекстуальною (такою, що залежать від контексту), то логічно зробити висновок, що у випадку зміни умов, у яких вона конструюється та репродукується, ідентичність також змінюватиметься, переформатовуватиметься та змагатиметься. У такому контексті є сенс говорити про менеджмент ідентичності, під яким розуміють управління впливами та процесами, спрямованими на формування або руйнування підстав ідентифікації громадянами себе з національною державою та/або наднаціональним утворенням [1].

Проблема власної національної/політичної ідентифікації стала нагальною для сьогодення. Власне, Україна не оригінальна в цьому відношенні: через розв'язання проблеми національної ідентичності пройшли практично всі держави Європи. Виходячи з історичного досвіду, за твердженням професора Карлового університету М. Гроха, нинішній етап розвитку, як і сто років тому, знову поставив перед Україною ту ж триєдину комбінацію завдань: ідеться про (1) спільну історичну пам'ять, (2) щільність та інтенсивність мовних і культурних зв'язків і, нарешті, (3) про загальну рівність людей, організованих у громадянське суспільство [2, с. 124]. Зрозуміло, що ці питання мають бути усвідомлені насамперед у середовищі молодого покоління: «Ким ми були? Ким ми є? Ким прагнемо бути?». І пошуки відповіді на ці питання мають бути безперервними. Українська молодь повинна збагнути суть національної ідеї, яка криється в класичній формулі: «В минулому – спільна слава і спільне каяття за скоєне. В майбутньому – спільна для всіх мета». Розв'язання всіх трьох завдань – досягнення спільної історичної пам'яті, належної щільності мовних зв'язків, а також потужної розбудови громадянського суспільства вимагають невідкладного вирішення, оскільки проблема вийшла за межі громадського дискурсу і набула в нашій країні форми гострого конфлікту.

У ситуації гібридної війни та системної економічної кризи проблема формування національної ідентичності українців набуває особливої актуальності. Причому саме поняття «національна ідентичність» згідно із сучасними реаліями має, безумовно, два аспекти. По-перше, йдеться про етнічну націю; по-друге – про націю громадянську (політичну). У першому випадку маємо справу, як уже йшлося, з питомою беззаперечною ідентичністю, адже «етнос – дополітична спільнота, об'єднана походженням своїх членів» [3, с. 30]. На жаль, для українців національна тотожність через їхнє колоніальне становище перестала бути беззаперечною ідентичністю. У цьому сенсі варто сказати, що лише «переселення» українця (зокрема, й поросійщеного) в український дискурсивний світ може відкрити йому шлях до її формування й зміцнення.

Не менш важливим є формування нації українських громадян і громадянської національної ідентичності. У цьому розумінні з різноетнічних, чужих одна одній осіб ще необхідно створити громадянську спільноту. Зрештою, ще Ю. Габермас встановив, що для національної держави є головною категорія етнічної солідарності, а для мультинаціональної республіки актуальності набуває категорія соціальної справедливості [4, с. 61]. Для утворення єдиної спільноти громадянам треба запропонувати надетнічні вартості, які лежать у площині добробуту, рівня життя, соціальної справедливості й соціального захисту, демократичних і моральних цінностей, дотримання прав людини, екологічної безпеки, нарешті, просто авторитету своєї країни. Це й стало підґрунтям для об'єднання громадян у переселенських державах типу США, Канади, Австралії. Зрештою, ще Хосе Ортега-і-Гассет висловив думку, що для нації важливіше мати не стільки спільне минуле, скільки спільне майбутнє, тобто перспективу розбудови спільного життя в соціальному довіллі.

Українська освіта стоїть перед проблемою одночасно розв'язувати як перше, так і друге завдання. Їх спільність полягає в тому, що як етнічна, так і політична солідарність передбачає міцний комунікативний зв'язок між частинами спільноти [5, с. 4]. Система освіти відіграє важливу роль у процесі формування на-

ціональної самосвідомості населення будь-якої країни. Також вона є вирішальним засобом впливу держави на цей процес. Згідно з нормами нового Закону «Про вищу освіту» держава в особі МОН, сповідуючи принципи автономії ВНЗ, не усувається від політики ідентичності в освітянській галузі. Передаючи права на самоврядування навчальним закладам, вона повинна вимагати від них не лише підготовки професіоналів, а й патріотів. У законі чітко зазначено, що навчальний процес має передбачати виховання гармонійно розвинутої людини, а завданням вишу є «формувати особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності...» й «збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства» [6].

13 жовтня 2015 року Президент України Петро Порошенко підписав Указ «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» [7]. Ця стратегія, метою якої є насамперед формування патріотично налаштованих громадян зі стійкою національною ідентичністю, стає дороговказом не лише для царини виховання та освіти, а й для всіх органів державної влади, інститутів громадянського суспільства. Всебічний розвиток студента як особистості та формування його національної самосвідомості становить головну мету концепції сучасної освіти. Сьогодні перед викладачами стоїть важливе завдання – не тільки надати ґрунтовні знання, а й виховати підрастаюче покоління як патріотів своєї держави, спадкоємців і продовжувачів національно-патріотичних традицій.

Отже, освіта є потужною соціальною інституцією, яка може й повинна формувати стійку загальнонаціональну ідентичність громадян нації-держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку. Саме з освітою пов'язують сучасні завдання формування єдиної політичної консолідації суспільства, збереження єдиного соціокультурного простору України, формування ціннісної системи – відкритої, варіативної, духовно і культурно насиченої, толерантної, яка забезпечить становлення національної ідентичності, справжньої громадянськості й патріотизму.

Література:

1. Пелагеша Н. Україна у смислових війнах постмодерну : трансформація української національної ідентичності в умовах глобалізації / Н. Пелагеша – К. : НІСД, 2008. – 288 с.
2. Хрох М. От национальных движений к полностью сформировавшейся нации : процесс строительства наций в Европе / М. Хрох // Нации и национализм / Б. Андерсен, О. Бауэр, М. Хрох и др. – М. : Праксис, 2002. – С. 118–149.
3. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. / Е. Д. Сміт. – К. : Основи, 1994.
4. Хабермас Ю. Вовлечение Другого. Очерки политической теории / Ю. Хабермас – СПб. : Наука, 2001. – 418 с.
5. Терно С. Як знайти виважений спосіб викладання національної ідентичності та культурної різноманітності в шкільному курсі історії? / С. Терно // Історія в школах України. – 2009. – № 1–2. – С. 4.
6. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
7. Указ президента України № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки» // <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580/2015#n16>.